

Długookresowa opieka nad osobami starszymi w Austrii na przykładzie *Häuser zum Leben*

Pomoc instytucjonalna, opieka długookresowa, ludzie starzy, Austria

1. Wprowadzenie

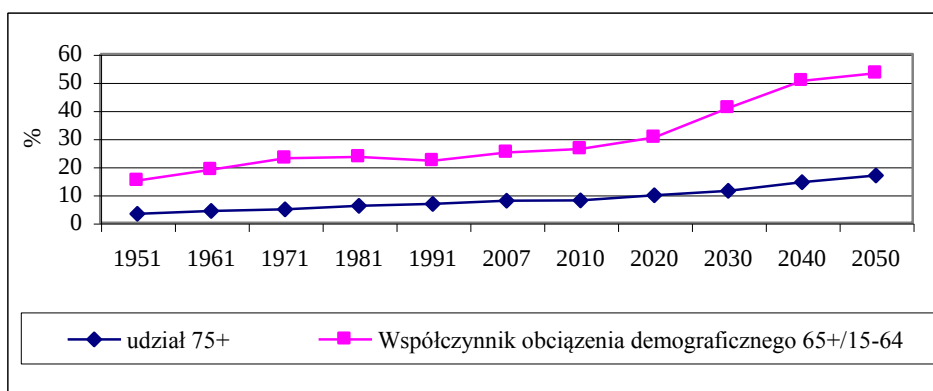
Postępujący proces starzenia się ludności wpływa na kierunki polityki społecznej realizowanej w poszczególnych krajach Europy. Jednym z wątków dyskursu podejmującego problem starzenia się jest instytucjonalna pomoc osobom starszym, jej formy oraz zakres. W Polsce domy pomocy społecznej, jako forma instytucjonalnej opieki nad osobami starszymi, są nadal postrzegane przez większość społeczeństwa jako miejsce, w którym przebywają osoby nie mające rodziny lub nie mogące liczyć na wsparcie z jej strony i określane są pejoratywną nazwą „domy starców”. Przykład Austrii pokazuje, że domy pomocy społecznej mogą być substytutem domu rodzinnego. Sprostanie starzeniu się ludności stało się w Austrii jednym z priorytetów polityki społecznej, a efekty działań podejmowanych w tym zakresie są widoczne w postaci rozwiniętej, a przede wszystkim różnorodnej pomocy instytucjonalnej skierowanej do osób starszych. Rozwiązania austriackie mogą wskazywać kierunki rozwoju dla pomocy instytucjonalnej w Polsce, a różnorodność domów pomocy społecznej może być wzorcem, który powinno się rozważyć przy rozbudowywaniu tego typu pomocy. Celem poniższej pracy jest przedstawienie różnorodności tej oferty na przykładzie Austrii, ze szczególnym uwzględnieniem Wiednia oraz jego mieszkańców.

2. Starzenie się ludności Austrii

Proces starzenia się ludności Austrii uległ przyspieszeniu po II wojnie światowej. Wraz z postępem medycyny i poprawą standardów życia zwiększał się udział osób powyżej 75 lat w ogólnej liczbie ludności. W 1951 roku osoby powyżej 75. roku życia stanowiły 3% populacji mieszkańców Austrii (rys. 1). W 2007 roku

odsetek ten wynosił już prawie 8%. Proces podwójnego starzenia, czyli zwiększania się udziału osób z najstarszej grupy wieku (powyżej 75 lat) ulegnie przyspieszeniu po roku 2030. Średni wariant prognozy sporządzonej przez Austriacki Urząd Statystyczny zakłada wzrost odsetka osób w wieku 75 lat i więcej do 11% w 2030 roku i 16% w 2050 roku. Osoby powyżej 75. roku życia są potencjalnymi klientami pomocy, zarówno instytucjonalnej, jak i środowiskowej. Jednocześnie średnie dalsze trwanie życia osoby 75-letniej w Austrii należało do najdłuższych w Europie. Wraz ze wzrostem udziału osób najstarszych w tym kraju będzie się zwiększał współczynnik obciążenia demograficznego osób w wieku produkcyjnym (15-64 lata) grupą wieku poprodukcyjnym (65 lat i więcej). O ile w roku 1951 na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 15 osób w wieku poprodukcyjnym, to w 2007 liczba ta wzrosła do 25 osób. Zgodnie z prognozą w 2050 roku na 100 osób w wieku 15-64 będą przypadały 53 osoby w wieku 65 lat i więcej.

Rysunek 1 Udział osób w wieku 75 lat i więcej w populacji Austrii i współczynnik obciążenia demograficznego w latach 1951-2050

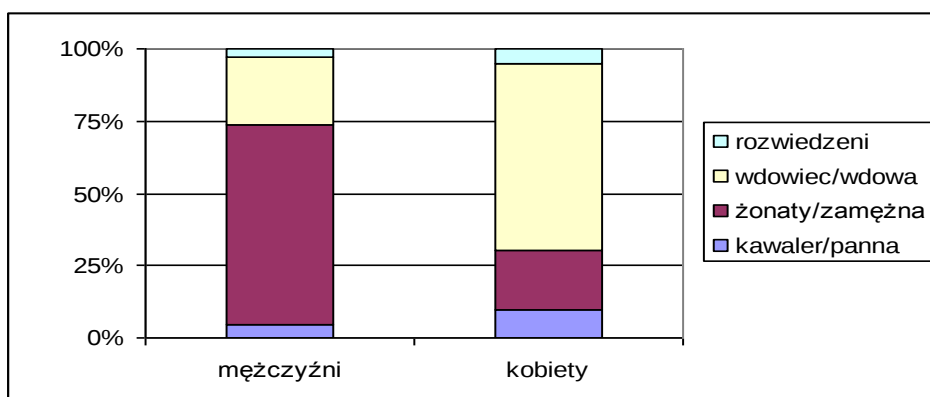

Źródło: *Statistisches Jahrbuch Österreichs 2008*, dla lat 1951-2006 dane rzeczywiste, dla lat późniejszych prognoza http://www.statistik.at/web_de/services/stat_jahrbuch/index.html z dn. 5.03.2008 r.

Na szczególną uwagę zasługują dane statystyczne dotyczące stanu cywilnego osób w wieku 75 lat i więcej (rys. 2). Sytuacja rodzinna, posiadanie współmałżonka, dzieci wpływa na potencjał opiekuńczy rodziny, a w konsekwencji na zapotrzebowanie na instytucjonalne formy pomocy. W populacji mężczyzn 70% jest zamężnych, podczas gdy wśród kobiet tylko 20%. Co czwarty mężczyzna jest wdowcem, wśród mężczyzn jest mniej kawalerów i rozwiedzionych. Tak więc sytuację rodzinną w przypadku kobiet można uznać za jeden z ważniejszych czynników decydu-

jących o konieczności zamieszkania w instytucji zapewniającej opiekę osobom starszym.

Rysunek 2. Stan cywilny mężczyzn i kobiet w wieku 75 lat i więcej w 2001 roku

Źródło: Statistisches Jahrbuch Österreichs 2008,

http://www.statistik.at/web_de/services/stat_jahrbuch/index.html z dn. 5.03.2008 r.

3. Stacjonarne formy opieki instytucjonalnej dla osób starszych

Wraz ze wzrostem udziału osób starszych rośnie zapotrzebowanie na instytucjonalne formy pomocy. Wraz ze wzrostem parytetu nabywczego dochodów osób starszych rośnie różnorodność form opieki. W niniejszym opracowaniu skoncentruję się na omówieniu stacjonarnych form opieki, tzn. domów mieszkalnych dla osób starszych. Wielość typów domów dla osób starszych powoduje, że klasyfikacja poszczególnych rodzajów domów jest trudna. Domy dla osób starszych można podzielić ze względu na sektor oferujący dany rodzaj domów: sektor organizacji pozarządowych (NGO), sektor publiczny oraz sektor komercyjny. W Wiedniu ponad 80% miejsc w domach przeznaczonych dla osób starszych jest oferowanych przez organizacje pozarządowe, ponad 11% przez firmy prywatne, a tylko niespełna 9% przez sektor publiczny [Lebensweltheim, 2007]. Wiedeń jest jedynym austriackim landem z tak dużym udziałem miejsc oferowanych przez organizacje pozarządowe (średnio jest to około 27%). W ofercie skierowanej do osób starszych jest dużo rozwiązań mających na celu zapewnienie im jak najdłuższej samodzielności.

Forma mieszkania oferowana osobie starszej zależy od jej kondycji, zarówno fizycznej, jak i psychicznej [WHO, 2002]. Dla osób całkowicie sprawnych, które nie potrzebują żadnej pomocy w wykonywaniu codziennych czynności, sektor komer-

cyjny oferuje mieszkania oraz domy na osiedlach, na których znajdują się wszystkie potrzebne punkty usługowe oraz usługi medyczne. Takie osiedla są praktycznie samowystarczalne.

Ciekawą formą pomocy osobom starszym, które nadal chcą mieszkać w swoim dotychczasowym środowisku, jest projekt realizowany przez władze miasta Linz we współpracy z prywatną firmą, p.t. *myślące mieszkanie* (albo *inteligentne mieszkanie*). Specjalne czujniki umieszczone w domach i mieszkaniach osób starszych mają wykrywać pożar, ułatwiać się gaz, a informacje mają być wysyłane do centralnego komputera. Taka forma pomocy zapewnia osobie starszej nie tylko bezpieczeństwo, lecz również komfort psychiczny. Miesięczny koszt, który będzie musiało ponieść gospodarstwo domowe, wyniesie od 70 do 100 euro.

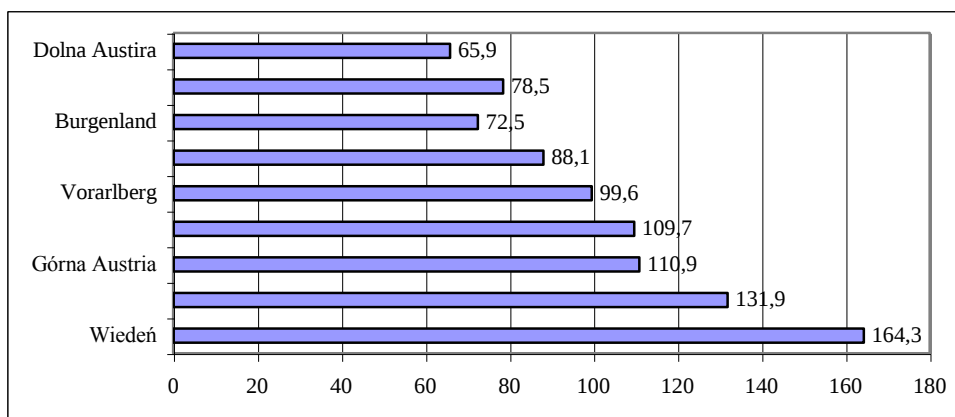
Wspólnoty mieszkaniowe (*Wohngemeinschaft*), które jeszcze kilka lat temu kojarzyły się wyłącznie z życiem studenckim, obecnie coraz częściej stają się formą mieszkania wybieraną przez seniorów. Mieszkanie w takiej wspólnocie obejmuje pokoje z łazienkami, w których mieszkają seniorzy, oraz pomieszczenia użytkowane wspólnie: kuchnię, pralnię. Taka forma mieszkania zapobiega alienacji oraz wyobcowaniu seniora, który ma kontakt z osobami w podobnej sytuacji życiowej, mających podobne problemy. Osoby mieszkające w takiej wspólnocie mogą również liczyć na wzajemną pomoc, np. w wypadku choroby.

Osoby starsze często decydują się na zamieszkanie w bloku, w którym każdy lokator ma oddzielne mieszkanie, na parterze jest gabinet lekarski oraz rehabilitacyjny, a architektura umożliwia swobodne poruszanie się osobom z problemami motorycznymi [BMSG, 2005a]. Znacznie droższą formą mieszkania są apartamenty, w których jest zapewniona całodobowa pomoc. Osoby korzystające z takiej formy pomocy nie muszą gotować, mogą korzystać z restauracji, jeśli jednak chcą przyrządzać same posiłki, mają taką możliwość. Oczywiście na miejscu dostępne są usługi rehabilitacyjne oraz pomoc lekarska.

Wraz z utratą samodzielności osobom starszym oferowane są „klasyczne” formy pomocy, takie jak dwuosobowe pokoje, gdzie jest całodobowy dyżur pielęgniarski i lekarski, oraz dla osób z demencją lub osób, które nie mogą się już poruszać, sale czteroosobowe.

W 2006 roku najwięcej miejsc w domach przeznaczonych dla osób starszych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w wieku powyżej 75 lat było w Wiedniu (164 miejsca). Najmniej miejsc, bo tylko 65,9 i 78,5 w przeliczeniu na 1000 mieszkańców powyżej 75 lat, w domach opieki przeznaczonych dla osób starszych było odpowiednio w dolnej Austrii oraz Karyntii (rys. 3).

Rysunek 4. Miejsca w domach dla osób starszych przypadające na 1000 mieszkańców w wieku powyżej 75 lat w poszczególnych landach w 2006 roku

Źródło: *Gestern, heute, morgen, Lebensweltheim Dachverband der Alten- und Pflegeheime Österreichs*, Wiedeń 2007

4. Koszty pomocy skierowanej do osób starszych

Udział wydatków na opiekę nad osobami starszymi tylko w trzech krajach Unii Europejskiej przekracza 1% produktu krajowego brutto. W Szwecji wynosi 2,56% PKB, w Danii 1,78% PKB, a w Austrii 1,03%. Udział wydatków na pomoc osobom starszym wzrósł z 0,63% PKB w 1993 do 0,8% w 1994 i 0,99% w 2003.

W Austrii ponad 50% osób w wieku 75 lat i więcej korzysta z pomocy oferowanej przez państwo (zarówno finansowej jak i w postaci usług). 80% osób starszych uzyskuje pomoc w miejscu zamieszkania [BMSG, 2006]. Jedną z form pomocy finansowej jest zasiłek opiekuńczy, który jest został podzielony na 7 stopni w zależności od potrzeb. Zakres pomocy jest bardzo różnorodny, od robienia zakupów, poprzez pomoc w ubieraniu się, do całodobowej opieki i pomocy przy wykonywaniu wszystkich codziennych czynności. Koszt pomocy jest uzależniony od ilości godzin (tab. 1).

Koszt godziny pracy wykwalifikowanej pielęgniarki lub asystenta osoby starszej kosztuje od 22 do 46 euro. Średnia emerytura w 2006 roku wynosiła 1034 euro (mężczyźni 1293 euro, kobiety 793 euro). W 2006 roku średni zasiłek pielęgnacyjny wynosił odpowiednio 399 i 421 euro. Porównanie kosztów wykwalifikowanej opieki oraz średniej emerytury i zasiłku pielęgnacyjnego pokazuje, że osoba potrzebująca pomocy może zakupić około 11 godzin tygodniowo usług opiekuńczych (zakładając, że cały dochód przeznaczalaby na zakup usług, a usługi kosztowałyby 30 euro).

Tabela 1. Wysokość zasiłku pielęgnacyjnego

Stopień	Zapotrzebowanie na opiekę w godzinach na miesiąc	Kwota (w euro)
1	ponad 50	148,30
2	ponad 75	273,40
3	ponad 120	421,80
4	ponad 160	632,70
5	Ponad 180 (gdy wymagane jest umieszczenie w odpowiedniej instytucji)	859,30
6	Ponad 180 (gdy potrzebna jest całodobowa opieka pielęgniarstwa, ale czynności takie jak toaleta może być wykonywana samodzielnie przez daną osobę lub czasami z pomocą opiekuna)	1171,70
7	Ponad 180 (gdy potrzebna jest całodobowa pomoc przy wykonywaniu wszystkich czynności codziennych)	1562,10

Źródło: Das Bundesministerium für Soziales und Konsumentenschutz

<http://www.bmsk.gv.at/cms/site/liste.html?channel=CH0044> z dn. 3.03.2008 r.

5. Studium przypadku: *Häuser zum Leben*

Häuser zum Leben są prowadzone przez Kuratorium Wiener Pensionisten-Wohnhäuser (KWP). KWP zostało założone w 1960 roku, a pierwszy dom przeznaczony dla osób starszych prowadzony przez tę instytucję powstał w roku 1963. Od tego czasu liczba pałaczków wzrosła do 31, a liczba mieszkańców do około 10 tys. osób (w 2007 roku w domach przebywało 9,4 tys. mieszkańców) (www.hauser-zum-leben.com). Domy znajdują się praktycznie we wszystkich dzielnicach Wiednia, zarówno w ścisłym centrum, jak i na obrzeżach miasta. W domach znajduje się 7600 miejsc mieszkalnych oraz 1800 miejsc dla osób wymagających opieki pielęgniarstwa. Na 7600 miejsc mieszkalnych składają się zarówno miejsca w apartamentach, jak i w pokojach jedno lub dwu osobowych. Przy domach działają również kluby seniora (176 klubów w 2007 roku, co stanowi największą liczbę tego typu instytucji w Wiedniu). W 31 domach pracuje ponad 3,3 tys. osób [Bitterman, Hellmich, 2007]. Osoby zatrudnione to nie tylko lekarze, pielęgniarki, pracownicy administracji, ale również fryzjerzy, masażyści, trenerzy sportowi. Łącznie personel zatrudniony w *Häuser zum Leben* to reprezentanci około 70 różnych zawodów.

Każdy dom jest podzielony na apartamenty i pokoje mieszkalne oraz na oddziały pielęgnacyjne. Osoby samodzielne, mieszkają w apartamentach lub pokojach, ale większość z mieszkańców nie przygotowuje samodzielnie posiłków lecz korzysta z restauracji [BMSG, 2005b]. Mieszkańcy apartamentów (czyli pokoju dziennego oraz sypialni i łazienki) to małżeństwa, ponieważ koszt mieszkania jest

zbyt wysoki, aby jedna osoba mogła tam mieszkać. Po śmierci jednego z małżonków druga osoba najczęściej przenosi się do pojedynczego pokoju, a gdy możliwości finansowe nie są wystarczające do utrzymania, przenosi się do pokoju dwuosobowego. Mieszkańcy *Häuser zum Leben* wprowadzając się jednocześnie urządzają swoje nowe mieszkanie (najczęściej są to ulubione meble zabrane z domu rodzinnego domu). Jeśli mieszkaniowiec jest chory lub nie ma ochoty zejść na posiłek do restauracji, może poprosić o przyniesienie posiłku do pokoju. Posiłek jest dostarczany do specjalnej „szuflady”, tak więc nic ani nikt nie przeszkadza mieszkańcowi. Oczywiście przyniesienie posiłku to dodatkowy koszt doliczany do rachunku za pobyt w domu. Restauracja spełnia oprócz swojej podstawowej funkcji, również funkcję integracyjną zmniejszając poczucie samotności i wyobcowania. Dodatkowe usługi np. pomoc w ubieraniu się nie są objęte w podstawowej opłacie za pobyt. Od 2003 roku prowadzony jest pilotażowy program *Solidarität mit SeniorenInnen*. Celem programu jest włączenie wolontariuszy w aktywną pomoc osobom starszym, która ma zapobiegać ich osamotnieniu. Pomoc ma polegać głównie na rozmowie z mieszkańcem domu, czytaniu książek, pisaniu listów, wspólnych spacerach. Działalność wolontariusza (oczywiście każdy wolontariusz przechodzi odpowiednie szkolenie) jest bezpłatna, więc osoby mniej zamożne mogą również uzyskać wsparcie. Koszty szkolenia oraz koszty dojazdu do mieszkańca pokrywa *Kuratorium Wiener Pensionisten-Wohnhäuser*.

Osoby niesamodzielne, wymagające pomocy pielęgniarstwa umieszczane są w pokojach dwu- lub trzyosobowych na oddziałach pielęgnacyjnych (*Pflegestation*). Osoby te mają zapewnioną całodobową opiekę pielęgniarstwa. Personel pielęgniarstwa stanowią w większości imigranci (najwięcej pielęgniarek pochodzi z Filipin).

Oprócz części mieszkalnej każdy dom jest wyposażony w salę do ćwiczeń, saunę, kręgielnię. Mieszkańcy posiadający samochody mogą korzystać (oczywiście za dodatkową opłatą) z podziemnego garażu.

W każdym domu jest dwóch pracowników socjalnych, którzy pełnią dyżury. Pracownicy socjalni czuwają nad prawidłowym funkcjonowaniem domów, ponieważ to do nich najczęściej trafiają skargi niezadowolonych mieszkańców. Dodatkowo domy są wizytowane przez uprawnione instytucje reprezentujące władze Wiednia.

Mieszkanie w domach prowadzonych przez *Kuratorium Wiener Pensionisten-Wohnhäuser* nie należy do tanich. Miesięczny koszt pobytu to 1263 euro (apartament dla jednej osoby) lub 2187 (dla dwóch osób). Wymagane jest również wpłacenie kaucji wynoszącej równowartość miesięcznej opłaty. Sprząatanie pokoju kosztuje około 500 euro. Pranie, prasowanie również nie jest wliczone w podstawowe koszty. Dodatkowa opieka pielęgniarstwa kosztuje około 150 euro na dobę.

6. Podsumowanie. Wnioski dla Polski

Wzrost liczby osób wymagających opieki powodował, że został rozbudowany prywatny sektor opieki nad osobami starszymi. Różnorodność form mieszkania oferowanych osobom starszym jest bardzo duża, a wybór uzależniony jest właściwie od dwóch czynników: stanu zdrowia oraz zasobów finansowych. Często mieszkańcy, aby pokryć koszty utrzymania w domach dla osób starszych sprzedają swoje domy lub mieszkania. Rozwój sektora mieszkań dla osób starszych jest odpowiedzią na niedostateczną pomoc uzyskiwaną w dotychczasowym miejscu zamieszkania seniorów, to również dowód na zmianę funkcjonowania rodziny [Schiff, 2006]. Seniorzy w Austrii nie mogą oczekiwać, że dzieci będą im pomagać w codziennych czynnościach.

Opisane w poprzednich punktach mieszkania i domy dla osób starszych są w rzeczywistości dostępne dla osób mających dochody powyżej średniej emerytury. Z tego punktu widzenia dochody polskich emerytów są zbyt niskie, aby sektor prywatny stworzył tak szeroką ofertę mieszkań i domów. Można jednak sądzić, że wraz ze wzrostem liczby osób nieposiadających dzieci lub posiadających jedno lub dwoje zapotrzebowanie na tego typu instytucje może w przyszłości wzrosnąć. Dodatkowo emigracja dzieci może w konsekwencji wpłynąć na sytuację materialną ich rodziców. Pomoc starszemu pokoleniu w przyszłości będzie się zapewne opierać w głównej mierze na transferach pieniężnych przekazywanych przez młodsze pokolenie. Taka sytuacja potencjalnie spowoduje rozwój sektora opieki nad osobami starszymi. W Polsce większość osób powyżej 75. roku życia pozostaje w swoim dotychczasowym miejscu zamieszkania.

Czy więc przykład Austrii może być dobrym wzorcem dla Polski? Główne różnice pomiędzy funkcjonowaniem rodziny w Austrii i Polsce to szybsze opuszczanie domu rodzinnego przez młode pokolenie, a przez to mniejsza więź ze starzejącymi się rodzicami. Na pewno opieka nad osobami starszymi będzie w Polsce zmierzała w podobnym kierunku tj. nastąpi rozwój różnych form mieszkań i domów dla osób starszych. Jednak tego typu instytucje nigdy nie są w stanie w pełni zastąpić domu rodzinnego. Kontakt z bliskimi, dziećmi, wnukami staje się rzadszy, zwiększa się alienacja osób starszych w społeczeństwie.

Literatura:

- Bitterman R., Hellmich P., 2007, *Pflegekonzept, Kuratorium Wiener Pensionisten-Wohnhäuser. Wiedeń*, 3 s.
- BMSG (Bundesministerium für Soziale Sicherheit Generationen und Konsumentenschutz), 2005a, *Qualitätskriterien im Tourismus für Behinderte und Ältere Menschen*, BMSG, Wiedeń, 29-30 s.

- BMSG (Bundesministerium für Soziale Sicherheit Generationen und Konsumentenschutz), 2005b, *Altenheime und Pflegeheime in Österreich*, BMSG, Wiedeń, 275-276 s.
- BMSG (Bundesministerium für Soziale Sicherheit Generationen und Konsumentenschutz), 2006, *Politik für Menschen: Aufgaben, Leistungen und Massnahmen des Sozialministeriums*, BMSG, Wiedeń, 37-39 s.
- Das Bundesministerium für Soziales und Konsumentenschutz, *Wysokość zasiłku pielęgnacyjnego*, opracowanie dostępne na stronie internetowej <http://www.bmsk.gv.at/cms/site/liste.html?channel=CH0044> w dniu 3.03.2008
- Lebensweltheim, 2007, *Gestern, heute, morgen, Lebensweltheim Dachverband der Alten- und Pflegeheime Österreichs*, Wiedeń, 29-31s.
- Schiff S., 2006, *Umerziehungsversuche unangebracht*, „Pflegenetz”, nr 03/06, 14-15 s.
- Statistisches Jahrbuch Österreichs 2008, opracowanie dostępne na stronie internetowej http://www.statistik.at/web_de/services/stat_jahrbuch/index.html w dniu 5.03.2008
- WHO (Weltgesundheitsorganisation), 2002, *Aktiv Altern: Rahmenbedingungen und Vorschläge für politisches Handeln*, BMSG, Wiedeń, 37-38 s.
- Strona internetowa *Häuser zum Leben*, www.hauser-zum-leben.com

Long-term care services for elderly in Austria. Case study: *Häuser zum Leben*

The aim of this paper is the attempt to show the long-term care for elderly in Austria. The demographic projections made by Statistisches Amt confirm that the demand for nursing homes is going to increase. In Poland we are going to observe the same situation. The variety of institutional care in Austria can be an example for new members of European Union. But taking as an example Austrian experience we have to bear in mind the differences in family life patterns and different incomes of Polish seniors.

Informacja o autorze:

Zofia Szweda-Lewandowska – absolwentka Informatyki i Ekonometrii UŁ. Obecnie doktorantka Szkoły Nauk Społecznych, Instytut Filozofii i Socjologii PAN oraz asystent na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Główne obszary badawcze to proces starzenia się ludności, instytucjonalne formy pomocy osobom starszym, domy pomocy społecznej, dyskryminacja osób starszych.